

TREĆA ČETA 1. BATALJONA 4. BRIGADE

Debele naslage snijega kao da su zaraynile, te mrzle februarske noći, stravične vrleti i urvine divlje Čvrsnice. Po duboko usječenoj prtini sporo se pomjerala tamna ustreptala nit. Kolona proletera je tiho, gotovo nečujno, odmicala. Samo bi tupi udar kuhinjskog kazana sa posrnulog konja pokatkad prenuo iz sna negostoljubivu planinu. Ili se ponegdje čuo tihi žagor onih koji su skidali sa konja mitraljeze da bi ih sami uprtili.

Sjećam se drugova i drugarica, na tom maršu 14/15. februara: Jovan Stojanović, čiji se »šarac« isticao iznad svih u koloni, petnaestogodišnji Mirko Kljajić sa popaljenih proplana Lisine, Dušan Basara i Milan Kragić, osamnaestogodišnji junaci sa Korduna; omladinke Đilica Crnčević, Jelena Radović, Marija Soljaga, Desanka Sekulić, Ljubica Radović, Dragica Radova Kličić i Desa Jakšić; omladinci Marko Gažević, Dušan Mitrović, Gojko Barjanović, Mićan Crnčević, Blažo Orlandić iz Crmnice i Dane Slavica, Ciro Jeman, Spiro Slavica, Ante Jakšić iz popaljenih sela Dalmacije; Marko Ivetić iz Livanjskog polja, Ilija Popović; vodnici Đuro Svjekloća, Stevo Soljaga i Nikola Vukoslavčević. U koloni, tamo gdje je trebalo najviše pomoći ili drugarski posavjetovati, nalazio se pomoćnik komesara Veljko Marinović; na začelju bila je Dragica Ljubova Klisić, omiljeni komesar čete, a odmah pored nje zamjenik komandira Krcun Mašanović.

Dok je 3. četa tako tiho koračala preko Čvrsnice, misli jedva da su se zadržavale na ozeblim rukama i nogama. Misli su bile, ko zna koliko neprospavanih noći, marševa i krvavih borbi — daleko od Čvrsnice, lutajući do Kupresa, Livna, Duvna, Manjače, Polače, Kifinog Sela, Crnog Vrha, Imotskog i mnogih drugih vatri u kojima su se kalili borci 3. čete. Sjećali su se drugovi palih junaka Blaža Vuletića, Marka Vukčevića, Dušana

Spičanovića, Doka Crnčevića. Pok su premrzle ruke grijale čvrsto stegnute puške, možda je neka misao odlutala do popaljenih domova, do grobova ili neznanih mjesta strijeljane ili poklane braće, roditelja i drugova. Možda je Mirko Kljajić pokušavao da odagna iz svog sjećanja onu sliku prizora kada su mu na Lisini ustaše klale oca dok se on krio ispod nedogorjelih greda spaljenoga doma. Da je bilo moguće dobro pogledati ova premrzla lica, možda bi drugarsko oko zapazilo neki skriveni izraz radosti onih koji su se približavali svom rodnom kraju.

U DOLINI DREŽANKE

Tek kada je kolona počela da ostavlja debeli sniježni pokrivač Čvrstice i da se spušta prema Drežanki, nastao je najteži dio marša. Natovareni konji nijesu mogli silaziti strmom zaleđenom stazom. Posrtali su, padali, klizali se niz strminu dok ih ne bi presrelo neko stablo ili zakačila oštra stijena, a neke nije imalo šta da zadrži do provalije ako to nijesu spriječile grčevite partizanske ruke. Posrtali su i borci ali nijesu ispuštali konjske tovore koje su nosili ili vukli za sobom. Gdje je bio kraj ove strme staze, niko nije znao. Tako duboko ni mjesec nije mogao da dopre. Jedino se kraj mogao naslutiti po kazanu koji se otkaćen od tovara dugo i dugo kotrljao dok se nije umirio negdje u bezdanu pošto je probudio ko zna koliko urvina.

Stigli smo u zoru (15. februara) na Drežanku i počinuli u Donjoj Drežnici. Činilo nam se kao da se nalazimo u nekom podzemnom svijetu. Svud oko nas gole litice štrčale su negdje visoko u nebo i visile iznad nas kao da će se svaki čas sastaviti. Sunca kao da nije bilo dovoljno ni da košulju ogreje, a još manje za pranje u ledenoj Drežanki.

Negdje oko podne kada je sunce jedva do nas doprlo, začusmo zujanje »savoja«, a malo zatim odjeknuše bombe niz Drežanku. Pala je prva žrtva iz 3. čete u borbi za Neretvu: poginuo je puškomitraljezac Mladen Slavica, čije je mjesto u postrojenoj četi zauvijek ostalo prazno. Samo nekoliko dana ranije četna partijska organizacija ga je primila za svoga člana. Ostao je pored Drežanke da više nikada ne vidi svoje Bilice i Šibenik gdje je kao omladinac izvršio prve borbene zadatke i odakle je krajem 1942. godine sa grupom od oko 180 omladinaca i omladinki došao u sastav 4. proleterske brigade.

Dok su se posljednji zraci, daleko negdje iznad Drežanke, zaplitali o vrhove oštrih hridina Čvrsnice i Čabulje, borci 3. čete su primali posljednje instrukcije za predstojeće zadatke u dolini Neretve. U stroju te večeri borac Mirko Kljajić je prvi put sa svojom puškom odlazio na zadatak. Ljutio se on na Livnu, kod Knina, kod Imotskog. Tražio je pušku i zahtijevao da ga ne izdvajamo od onih koji među prvima jurišaju. Mučili smo se da nađemo izgovor i da mu ne dozvolimo da zagazi u najžešću vatru. Ali toga dana nije bilo izgovora: pušku Mladena Slavice prigrlio je Mirko. Kretao je te večeri prvi put petnaestogodišnji borac u borbu zajedno sa prekaljenim proleterima. Dugačka italijanska puška štrčala je iznad njegove glave i jedva se moglo razabrati da li je obješena o njegovo rame ili se njegova preširoka bluza okačila o pušku.

NA NERETVI

»... Grupa partizana koja je sišla iz doline Drežanke širi se ka sjeveru duž doline Neretve napadajući na željeznička utvrđenja između Drežnice i Jablanice ...

Naša kolona nije bila daleko odmakla kada začusmo eksplozije. Gdje su to već stigli bombaši? Da li su tamo gdje bljesak granata liže crne litice ili su doprli do nekog skrivenog izlaza iz ovog podzemnog svijeta? Još nekoliko minuta užurbanog marša i kolona je izbila na željezničku stanicu Drežnica. Vatra boraca 2. proleterske brigade, uz zidine italijanskih bunkera, osvjetljavala je beskrajne urvine ispod kojih je pjenušala Neretva. Ali se Neretva, ma koliko bučna, nije čula. Ne bismo ni znali da se ona probija tu pored nas kad se ne bi tako često palile kratkotrajne vatre na njenom ogledalu. Huka mitraljeza i bombi slivala se u jedan stravičan vodopad. Bili smo na čelu bataljona. Dok smo grabili pored željezničke stanice kroz osinjak zalutalih zrna, vodič naš, seljak iz Donje Drežnice, nesta kao da ga Neretva proguta.

Nastavili smo uz Neretvu uzanim putićem negdje u neizvjesnost. Što smo dalje odmicali sve više nam se nametala Neretva svojim šumom i pećinama. Jedva su se razlikovale sve rede eksplozije bombi na Drežnici od toka uzavrele Neretve, kada naša prethodnica javi da je naišla na neku kuću u kojoj

¹ Iz depeše komande italij. 6 armijskog korpusa od 16. II 43. god. — Zbornik dokumenata NOR-a, Tom 4, knjiga 10.

su zatekli jednu staricu. To je bila prilika da saznamo dokle smo doprli, gdje su fašisti. Starica je bila zbunjena. I kada smo objašnjavali da smo partizani i kada smo pominjali četnike, ustaše, ona nas je samo zabezegnuto posmatrala. Trgla se kad smo je pitali za Italijane. »Eto ih, tu su« odgovorila je i pokazala rukom kao da su Italijani na kamenim stepenicama njene kuće. U tom natezanju sa babom naiđe vođa patrole Duro Svjekloća i uznemirenim šapatom javi da je željeznička stanica na pedeset do stotinu koraka daleko od naše kuće i da se u njoj i oko nje nalazi veći broj Italijana.

Bilo nam je jasno da smo pored željezničke stanice u Gornjoj Grabovici, ali pred kakvim i kolikim neprijateljem se nalazimo — nije nam bilo poznato.

»... 16 (februara) popodne smo se prebacili posle uporne borbe na levu obalu i ovladali Grabovicom.«²

Trebalo je donijeti brzu odluku. Neophodno je bilo što prije napasti, iznenaditi neprijatelja, ali smo o njemu morali bar nešto da saznamo. Zora koja je počela 16. februara da se već hvata vrhova Prenja, opominjala je da za pripreme nema vremena. Odlučili smo da smjesta posjednemo jedan kamenjar koji je visio iznad naše kuće. Dio boraca je zauzeo položaj iza seoskih međa Neretve i željezničke stanice. Signal za napad bio je prvi puškomitralješki rafal sa kamenjara. Italijani su se glasno dozivali, prepirali, dok su željeznički pragovi odjekivali od cokula. Izgledalo je da nijesu otkrili naše prisustvo i da nas nijesu očekivali bliže od Drežnice. Nijesmo dugo čekali dok su prvi zraci skliznuli niz Prenj do Gornje Grabovice. Oko željezničke stanice vrzmali su se vojnici »Murde«. Nedaleko od stanice, uz stijenjak pored pruge, pribila se još jedna kamena kuća. I tamo smo osmotrili neke uniforme. Odmah preko Neretve nazirao se drum i iznad njega jedva se moglo tako rano razabrati u gomili pećina i stjenjaka istalijansko utvrđenje. Trebalo je da zora dobro pritisne Neretvu pa da se preko nje uoči uzani viseći most iznad tamnih pećina. Nekoliko stotina metara uzvodno izmiješali se i slijepili Neretva, pruga i drum i brzo se sakrili ispod urvina Prenja i Čvrsnice.

»Šarac« Jovana Stojanovića objavio je 16. februara početak napada. Juriš je bio silovit. Italijani su bili izbezumljeni.

² Iz depeše 2. prolet. divizije upućene VŠ 17. II 1943. — Zbornik dokumenata NOR-a, Tom 4, knjiga 10.

TJtrčali su u stanicu, a oni što su bili nešto dalje od stanice nijesu imali vremena da naprave taj podvig. I baš kada je izgledalo da je borba za stanicu odlučena, od pravca Jablanice nečujno se došunja blindirani voz. Stao je tačno ispred željezničke zgrade i žestokom vatrom prisilio borce 3. čete da za trenutak prilegnu. Pod zaštitom stanične zgrade brzo su u blindirane vagone ubacili većinu mrtvih i ranjenih, prihvatili i neke žive i voz je zatim brzo iščezao. Neki Italijani nijesu imali vremena i smjelosti da pretrče desetak metara pa su nas uzdignutih ruku sačekali pored nekoliko mrtvih i ranjenih saboraca.

Čim je borba za željezničku stanicu prestala, grupa boraca je izbila na pećine Neretve, kod samog visećeg mosta. Sa bunkera iznad ceste Italijani su nas tražili rafalima »brede«, ali je njihova najžešća vatra bila usmjerena na viseći most. Od žestoke vatre podrhtavao je viseći most, dok su se daske s njega rasprskavale i letjele u Neretvu. Bilo je jasno da se preko visećeg mosta ne može preći bez velikih žrtava prije nego se organizuje sistematska podrška vatrom iz naših automatskih oruđa.

Komanda našeg bataljona brzo je organizovala prelazak preko Neretve. Komandir voda pratećih oruđa Andrija Bogojević imao je zadatak da preciznom vatrom učutka bunkere. Grupa boraca sastavljena iz svih četa 1. bataljona na čelu sa pom. komesara 3. čete Veljkom Marinovićem, pod zaštitom precizne vatre, otpočela je nešto poslije podne prelazak preko visećeg mosta. Savladan je prvi most na Neretvi u ovoj našoj ofanzivi. Napad se silovito nastavio prema bunkerima iznad drumu. Italijani nijesu izdržali. »Murda« je u Gornjoj Grabovici pretrpjela težak poraz.

»... Zauzeli Karaulu. Ubijeno 5, zarobljeno 68, zaplenjeno 7 mitraljeza, 7 puškomitraljeza, 52 puške...«³

Samo jedna prospavana noć u Gornjoj Grabovici bila je dovoljna borcima 3. čete da se pripreme za novi zadatak. Ponovo je odjeknula pjesma u koloni čete. Pjevali su zajedno mladići i djevojke Crmnice, Vodica, Korduna, Bilića i Sajkovića. Snažni akordi pjesme »Oj, slobodo, sunce jarko« probijali su se kroz stjenjake Neretve i kao oštri rafali dopirali do Karaula i Aleksin-Hana gdje je opet čekala izbezumljena »Murde«.

³ Depeša 2. prolet. divizije od 19. II 1943, — Zbornik dokumenata NOR-a, Tom 4, knjiga 10.

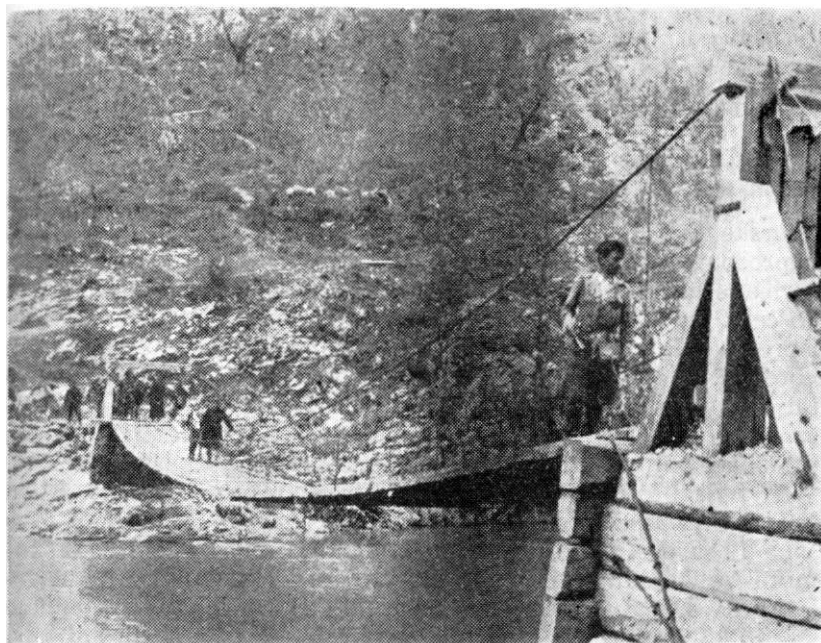
Kolonu je pratio sunčan februarski dan. Neretva kao ukročena pjesmom proletera umivala je svoje hridine i uzalud se trudila da sa sebe zбриše senke timora Prenja. Baš kad je prethodnica kolone stigla do one stijene ispod koje se izvor Mliješćak kao biser prosipa u Neretvu, oglašise se »brede«.

Siva dvospratna austrijska karaula visi iznad mosta. Deli nas nekoliko stotina metara u litici usječenog pravog druma. Jedino su uznemireni orlovi visoko iznad nas mogli da biraju puteve a mi smo imali »bojnog polja« za napad samo četiri pet metara. To je u stvari bila širina druma na koji su branioци karaule usmjerili svu svoju vatru. Morali smo sačekati noć, inače našeg čestog saveznika.

Tek što je karaula iščezla u mrklom tunelu Neretve, oživjela je kolona 3. čete. Uznemirili su se Neretva i Mliješćak kao da žele da sakriju one hitre noge ispod kojih su praskale kamenice u žurbi prema karauli. Svako je nepogrešivo znao svoj pravac. Niko nije mogao zalutati u toj gustoj pomrčini. Dugački mitraljeski rafali kroz čelične puškarnice karaule i prasak ručnih bombi stvorili su nam vatromet dobrodošlice. Borci su se uspuzali uz kamenjar do same zidine karaule. Redali su se bombaši čitavu noć, dopirali do puškarnica, ali uzalud. Odbrana karaule pucala je nasumice, bacala bombe i tako sve do zore.

Pred zoru dopuzao je do položaja kurir štaba bataljona Slobodan Stojanović sa naređenjem da se iscrpljena 3. zamijeni odmornijom 2. četom. Komandir 2. čete, Milo Bubarda, čekao je sa svojim borcima stotinak metara dalje od karaule, spreman da zamijeni svoje drugove. Naši borci su brzo saznali da im je došla smjena. Ko zna koji se prvi usprotivio naređenju za smjenu: Ciro Jaman, Jovan Stojanović, Milan Kragić, Mirko Kljajić, Krcun Mašanović, Dragica Klisić ili neki drugi koga se sada pouzdano ne mogu sjetiti? Sigurno je da je komanda čete tumačila odlučnu volju svih boraca kad je odgovorila: »3. četa ne silazi sa ovog kamenjara dok ne zauzme karaulu«. Uzalud je hrabra 2. četa čekala još koji trenutak da smijeni svoje drugove.

3. četa 1. bataljona osvanula je na pedesetak koraka od čeličnih puškarnica karaule. Neko je tu morao da digne ruke: »Murde« ili 3. četa! Drugog izlaza nije bilo. Branioци karaule su mogli odstupiti jedino skačući sa više od sto metara visoke stijene pravo u Neretvu. A borci 3. čete sa svojih položaja na uzanom kamenjaru, iznad kojega se nagla visoka litica, imali

Druga proleterska divizija prelazi viseći most na Tari

su samo jednu stazu i to onu pored samih puškarnica karaule. Nismo imali pravo kada smo sa zebnjom očekivali trenutak pojave sunčevih zraka. Dan nam je omogućio da preciznom bliskom vatrom tučemo svaku puškarnicu. »Brede« su umukle. Primijetili smo da plehani krov karaule nije zaštita od puščanih zrna. Nadvišavali smo taj krov i sada ni unutrašnjost karaule nije skrivala branioce.

Nevolja za karaulu je postala prevelika kad je po njoj ošinuo protivkolac naše brigade. Iz uzane puškarnice izviri neko bijelo platno. »Murđe« se predaje. Pozvali smo ih (preko našeg »tumača« vodnika Dura Svjekloće) da izađu bez oružja. Začas se ispred karaule postroji oko 40 zelenih uniformi.

Kada je oklopni voz pokupio iz Aleksin-Hana preostale vojnike »Murđe« ispred juriša 3. bataljona, bila je dovršena još jedna pobjeda 2. proleterske divizije u dolini Neretve.

»... Mi smo napali Jablanicu sa IV proleterskom brigadom 20²¹ om. (tj. februara) i preko noći uspjeli ovladati čitavim naseljem izuzimajući hotel i austrijsku kasarnu... 21 om. zauzeli smo hotel gde smo ubili 38 italijanskih vojnika i oficira, a zarobili 131 italijanskog vojnika, 16 domobrana i 17 žandarma... Posle likvidacije uporišta u hotelu, pristupili smo potpunoj blokadi kasarne u kojoj se nalazi između 400 i 450 neprijateljskih vojnika i oficira...⁴

Duga su- sjećanja junaka, vodova, četa i bataljona 4. proleterske brigade u krvavim borbama za Jablanicu. Nekoliko neprospavanih noći smjenjivali su se bataljoni u neprekidnim jurišima na utvrđeni hotel i kasarnu. Teško je tu izdvojiti četu od čete. Da li da pričamo o preotimanju artiljerije od »Murde« ispred samih zidina kasarne; ili o kidanju žica ispred utvrđenih »breda«; ili o našim tenkistima koji su zajedno sa borcima 1. bataljona tjerali fašiste sa puškarnica karasne; ili o podvigu nišandžije pratećeg voda koji je jednom od svojih malobrojnih minobacačkih mina pogodio slagalište granata u kasarni.

Polazi kolona 3. čete iz Jablanice na nove zadatke. Ali u koloni nije više bilo Marka Gaževića, Dušana Mitrovića i Dušana Basare. Poginuli su jedan pored drugoga, tri mlada komuniste. Zajedno smo ih sahranili. Ostali su tu vječito zagrljeni dva Dušana, Basara iz Korduna i Mitrović iz Crmnice kao što su bili nerazdvojni u svakom jurišu i svakoj pjesmi.

»... Naš garnizon Konjic, gde je stigao i jedan nemački bataljon, jedan hrvatski i dve ustaške čete, podržavan i formacijama MVAC (četnici) odupire se pritisku partizana... General Negri.«⁵

Čista je Neretva od Mostara do Konjica. Glavnina divizije »Murde« nestala je sa spiska okupatorskih snaga. Pohitali su Nijemci da nam u Konjicu prepriječe put. 5. proleterska brigada je jurišala na utvrđeni Konjic, ali su Nijemci izdržali. Četa 4. proleterske brigade vodile su danonoćne borbe za Konjic i kroz šljivike brda Pomol spuštale se u sam grad, ali su Nijemci sa tenkovima i »štukama« ponovo uspostavljali kontrolu nad otetim bunkerima. Od Gornjeg Vakufa oni žestoko navaljuju i ugrožavaju nam ranjenike. Konjic nam se prepriječio. Vrše se nove pripreme da se očisti ovo uporište. Iza niskih ograda voćnjaka, samo nekoliko stotina koraka od prvih utvrđenih kamenih zgrada, 3. četa je primila detaljna uputstva za ponovni

⁴ Depeša 2. prolet. diviz. 22. II 1943. god. — Zbornik dokumenata NOR-a, Tom 4, knjiga 10.

⁵ Izveštaj italij. 6. korpusa, 25. II 1943. god. — Zbornik dokumenata NOR-a, Tom 4, knjiga 10.

juriš. Izvršene su najbrižljivije pripreme. Borci poznaju svaku stazu kojom će se provlačiti, svaku ogradu koju treba preskočiti dok se ne dopre do ulica Konjica. Čete su, u zoru 26. februara, prodrle u grad. Nastao je krkljanac. Eksplozije ručnih granata, rafali, brujanje i tandrkanje tenkova.

3. četa 1. bataljona je istjerala Nijemce iz prvih kuća na svome pravcu juriša. Prodrle su u grad i druge čete. Nijemci vrše energične protivnapade. Vode se žestoke borbe za svaku kuću. I tako čitav dan.

Grupa boraca 3. čete žestoko je tukla Nijemce koji su pod zaštitom tenkova vršili protivnapad. Tenkovi su bljuvali vatru po vratima i prozorima. U gustoj prašini od maltera i u dimu eksplozija bombi i zrna borci su se jedva razlikovali. U tom paklu zamjenik komesara čete ugleda Mirka Kljajića kako izviruje sa prozora i iz svoje »talijanke« gađa tenk desetak koraka ispred kuće. Nije obraćao pažnju na pozive svog komesara da se odmah skloni sa prozora već je i dalje nišanio, dok mu je malter punio usta i oči. Odjednom je po njegovom licu pljusnula krv, ali se on nije pomjerio. Rafal iz tenka mu je odrezao palac desne ruke dok je nišanio. Otkinuti prst se pomešao negdje sa čaurama, a Mirko je i dalje nišanio dok mu je mlaz krvi spirao malter sa lica. Komesar je doskočio do njega, ščepao ga i povukao iza zida. Mirko ga ubjeđuje: »Druže komesare, nije to ništa, pusti me da gađam. Mogu ja bez palca. Kažiprstom se okida.« I nastavi da puca.

NA VILIĆA GUMNU

»... Prvi bataljoni IV proleterske brigade čim su stigli na prostor Draževo primili su borbu koja je vođena preko čitavog dana 2 om...«⁶

Žurno smo ostavili Konjic. Maršovali smo bez predaha i u razrušenom Prozoru primili od Velimira Terzića kratko naređenje. Bez minuta odmora kolona je nastavila za Vilića gumno.

Ko ne zna priču o Vilića gumnu? O komandi čete 2. bataljona koja je sva izginula! O jurišima i protivjurišima! O heroju ispod Raduše, Niku Strugaru! Ili o komandiru 1. čete Nikoli Banoviću koga nijesu toliko uzbudili juriši i protivjuriši koliko onaj Nijemac koji mu se iza »šarca« rugao dok je on na čelu čete jurišao na bunker!

⁶ Iz izveštaja štaba 2. porolet. divizije od 3. III 1943. god. — Zbornik dokumenata NOR-a, Tom 4, knjiga 11.

Još jednom su tada upoznali borci 3. čete podmuklosti fašističkih razbojnika. Potučeni i razbijeni na Vilića gumnu, Nijemci su energično nastojali da se što prije priberu i ponovo nasrnu na proletere. Utvrđivali su se na svakoj pogodnoj čuki i tu satima čekali čekajući pogodan trenutak. Tako su se noću 3/4. marta uspuzali na Oštrac, jedan šiljati i goli vrh Kobile, u neposrednoj blizini naših položaja. Do ujutru su se ukopali na vrhu i dobro maskirali. Kada je oko podne grupa naših boraca, ne sluteći prisustvo Nijemaca, nabasala pored čuke, obasuta je vatrom iz mašinki. Nijedan borac nije ostao živ.

3. četa je dobila zadatak da do noći uništi Nijemce na čuki. Trebalo je ispred čuke savladati kao dlan čistu padinu gdje ni travčice nije bilo da zaštiti napadače. Izvršenje zadatka smo tražili u preciznoj vatri po njemačkom rovu. Za podršku smo dobili još tri minobacačke granate. Prema vrhu čuke postavili smo sva četna automatska oruđa i grupu najboljih strijelaca. Minobacač je opalio jednom. Prebacio je. Eksplozija druge mine i njen tačan pogodak bili su signal svim automatskim oruđima da preciznom vatrom zaspu njemački rov.

Streljački stroj čete je pretrčao preko čistine i brzo se približavao Nijemcima. Čuka je bila osvojena na juriš. Nekoliko mrtvih i teško ranjenih Nijemaca sačekalo je u krvavim rovovima, dok su se neki kotrljali niz strmu padinu. Nadmudreni su i poraženi. Ponosni su bili borci 3. čete na prve njemačke mašinke, još ponosniji što su taj zadatak izvršili bez ijednog ranjenika.

PREKO PORUŠENOG MOSTA

Ostavili smo Vilića gumno, Pidriš, Voljice, Gornji Vakuf i Prozor i bez odmora, zajedno sa brzom Ramom, izbili ponovo na Neretvu. Ona svojim šumom kao da je pričala borcima 3. čete 1. bataljona o četničkim hijenama koje su pohitale na njene obale da zajedno sa »Murdom«, ustašama i njemačkim fašistima sahrane proletere u neretljanskim virovima. Čuli smo priču o herojskim podvizima boraca 2. dalmatinske brigade koji su noću 6/7. marta preko porušenog mosta kod Jablanice na juriš osvojili četničke bunkere iznad pećina na lijevoj obali.

Kada su zajedno sa suncem iščezavali posljednji fašistički avioni, svrstavala se 3. četa u dugačku kolonu koja se niz strmu, tek prokrčenu stazu, spuštala na porušeni most čiji se kostur

opirao uzavreloj matici. Škripale su i ugibale se daske ispod kolone dok su hladni talasići umivali umorne noge. Kolona je brzo nestajala iza tamnih pećina, a zatim se opet verala uz hridine sve dok se nije dočepala onog putića pored kojega smo nalazili šarene četničke torbice.

Ponovo smo se približavali Konjicu. Nismo se dugo odmarali na strmim planinskim stazama. Možda smo se najduže odmarali u onom selu gdje nam je starica pokazivala mršavu ruku bez jednog prsta koji su joj četnici odrezali u žurbi da bi joj sa njega što prije otrgnuli prsten. Prenoćila je 3. četa na stijenama Ljubine iznad Konjica, a ujutru, 11. marta, stuštila se niz vrletne padine goneći četnike u utvrđeni Konjic. Očistila je staze niz padine Ljubine sve do sela Bijele i uklonila još jednu prepreku u dolini Neretve. Ali su toga dana te strme staze zalivene sa mnogo krvi 3. čete. Na jednoj od tih staza pala je Dragica Klisić, omiljeni komesar čete. Ostala je pored tih staza Đilica Crnčević, neustrašivi borac i primjerni komunista, kao da nije htjela da se suviše udalji od Duvna i odvoji od svježeg groba svoga brata heroja. Ugasila se tu pjesma i sledio se posljednji osmejak na usnama Desanke Sekulić. Ostao je pored tih staza Spiro Slavica, da bi svojim šalama rastjerivao tugu u samoći svojim drugaricama na proplancima Ljubine.

Opet se izdužila kolona 3. čete hitajući na nove zadatke. Opet se iz kolone izvila pjesma: »Suzama se boj ne bije, već se vrela krvca lije«. Neretva je ostala iza te kolone, ali ne sama, ne napuštena; 3. četa je ostavila vječitu stražu iznad njenih virova, brzaka, pećina i urvina. Ostali su mladići i djevojke iz Dalmacije, Korduna, Crmnice, proleter i 3. čete, zagrljeni zauvijek, na straži slobodne Neretve. Nije ni ta straža 3. čete usamljena. Tamo su ostavile mnoge čete svoje straže, zbratimljene isto tako kao što su bile u bezbrojnim vatrama širom Jugoslavije.

3. četa je krenula ka Nevesinju.

Raško VUKOSAVOVIĆ